

Марина Вікторівна Лепетченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та корекційної освіти
Дніпропетровського національного
університету імені О. Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна

УДК 376.015.311-053.4-056.264

ТВОРЧЕ САМОВИРАЖЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В статті розглянуті ключові компоненти в формуванні та функціонуванні складного механізму творчого самовираження дошкільників. Розкрито значення активності в творчому процесі, як вповне естественного стану та якості особистості дитини дошкільного віку, яке надає їй властивості суб'єктивності. Проаналізовано взаємозв'язок активності та самовираження особистості. Показано значення оволодіння мовою та мовленням в формуванні особистості та як засобу самовираження. Освітлено умови розвитку творчого самовираження, серед яких важливе місце займають виховання та навчання творчістю. Доведено, що творча діяльність дошкільника повинна займати важливе місце в корекційно-виховному процесі.

Ключові слова: *особистість, активність, творчість, творче самовираження, корекційно-виховний процес.*

The article describes the key components in the formation and operation of the complicated mechanism of creative self-expression of the preschoolers. The term activity in the creative process is observed both as a completely essential state for a preschool age child and as qualities of an individual, which provides the term properties of subjectivity. The activity and expression of personality relationship has been analyzed. The importance of mastering the language and speech development of the individual and as a means of expression has been proved. The conditions of creative expression development, including the upbringing and creative education are highlighted. It is proved that creative activities of a preschooler should lead in the correctional and educational process.

Key words: *personality, activity, creativity, creative self-expression, correctional and educational process.*

Реформи сучасного освітнього простору України, зокрема, його дошкільної ланки, висувають вимоги до рівня компетентності дитини у різних сферах життєдіяльності та, особливо, взаємодії та гармонії з оточуючою реальністю та власним внутрішнім світом. Процес концептуальної переорієнтації системи світової та вітчизняної науки та освіти на максимальну інтеграцію дітей з порушеннями онтогенезу різного характеру, в суспільство дітей з нормальним розвитком, обґрунтовує необхідність забезпечення сучасного корекційно-виховного процесу, орієнтованого на розвиток особистості дитини, становлення як суб'єкта власного життя, що зможе розв'язувати актуальні та масштабні завдання не тільки власного сьогодення, а й сприяти процвітанню всієї нації. Особливою актуальності набуває проблема формування здатності до творчого самовираження у дітей дошкільного віку як змістовного та адекватного засобу об'єктивізації особистості дошкільника.

Для реалізації корекційно-виховного процесу, що забезпечуватиме ефективний педагогічний вплив за означеними напрямками, перш за все, необхідно з'ясувати та розкрити зв'язок ключових компонентів у формуванні та функціонуванні механізму творчого самовираження дошкільників. Вважаємо доцільним проаналізувати психолого-педагогічні джерела з означеного питання.

Проблема творчості не є новою у науці. Проте, як одна з більш суперечливих та складних, вона викликає інтерес з боку видатних учених різних галузей знань (філософії, психології, педагогіки). Для більшості досліджень, присвячених вивченню проблеми творчості, вихідним моментом у її визначенні є активність, що розглядається як властивість матерії, що виражає здатність до саморуку, самозміни, саморозвитку. Активність у працях педагогів, психологів, філософів (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, В. Бойко, П. Гуревич, І. Кон, В. М'ясищев, І. Надольний,

О. Леонтєв, О. Петровський, Я. Пономарьов, Д. Фельдштейн та ін.) розглядається як діяльність, що сприяє взаємодії суб'єктів; як відносно стійка внутрішня властивість особистості, її мотиваційно-цільова спрямованість; як здатність людини здійснити суспільно значущі перетворення у світі та у собі на основі присвоєння багатств матеріальної й духовної культури.

С. Рубінштейн розглядав активність не як властивість свідомості, а як особливість особистості, як суб'єкта. За твердженням К. Абульханової-Славської поняття активності розкриває відношення особистості до діяльності, та дає можливість розглянути, як особистість об'єктивує у діяльності, спілкуванні, пізнанні, у житті в цілому, виявити спосіб самовираження. Активність – «це особливе особистісне утворення, це типовий для певної особистості, узагальнений ціннісний спосіб відображення, вираження та здійснення життєвих потреб. До останніх відносяться: потреба у об'єктивації (С. Рубінштейн, Д. Узнадзе) як потреба у діяльносному, життєвому самовираженні, потреба у визнанні» [1]. Науковець активність визначає не тільки як засіб вираження потреб, але й цілісний та ціннісний засіб самовираження, самоздійснення особистості, де забезпечується цілісність, зберігається автономність, індивідуальність особистості, досягається суб'єктність та забезпечується розвиток. «Це – індивідуально-типологічна, функціональна якість особистості, засобом якої вона реалізує у кожному виді та формі діяльності власну цілеспрямованість...» [1].

Самовираження – розкриття свого «Я», власної індивідуальності, виявлення (переважно у художній діяльності) думок, настроїв, переконань, індивідуальних особливостей [4]. З філософської точки зору, самовираження особистості є активний творчий процес, що проявляється у прагненні людини до повного творчого саморозкриття (І. Надольний, П. Гуревич). К. Абульханова-Славська визначає самовираження як спосіб, яким людина реалізується як особистість у діяльності, спілкуванні, розв'язанні життєвих проблем [2].

Л. Середюк доводить, що існує безпосередній тісний зв'язок між самовираженням та потребами у суспільному визнанні, самоствердженні, самовизначенні, саморозкритті, самореалізації особистості. Вони виступають важливими мотивами самовираження [9].

Потреба у самовираженні виникає у дитячому віці та, на думку К. Абульханової-Славської, потребує уваги, особливо на ранніх стадіях власного формування. Самовираження, пов'язано з образом свого «Я», із самопізнанням власних здібностей, із співвідношенням їх із потребами. Процес формування свого «Я» викликає потребу у самовираженні, апробації життєвих сил та можливостей, коли людина отримує підтвердження адекватності способу дії, спілкування вона стає більш упевненою у собі. «Відношення “Я-особистості” до світу – це цілісний засіб самовираження у житті, з властивими їй (і тільки їй) особливостями цього самовираження та об'єктивації, самореалізації» [2].

Психологічний механізм самовираження ґрунтується на функціонуванні самооцінки, що займає центральне місце в структурі цієї проблеми [9].

Самовираження – це конкретна форма активності, потреба у ньому може переходити у внутрішній, прихований план у випадку нереалізованості (а на початку – у відповідь на неприйняття його оточуючими). Пригнічене, нереалізоване самовираження, за твердженням К. Абульханової-Славської, перетворюється на комплекси, нереалізоване «Я» зазнає якісних змін на ранніх стадіях формування. Це може призвести до феномену «хворого» самолюбства, комплексу неповноцінності, неадекватності самооцінки та інших наслідків.

Забезпечення адекватного самовираження дитини, на думку вченої, немає перетворюватися на систему заборон та обмежень, що зводять прояви дитини до мінімуму; доцільно, щоб воно мало гнучкі форми ненав'язливого керівництва цим процесом. Науковець вважає, що можливість своєчасно та адекватно самовиразитися та самоствердитися – необхідне для правильного розвитку дитини. Прояви свого «Я», адекватне чи неадекватне самовираження, супроводжуються почуттям самолюбства, що є «камертоном» внутрішнього «Я» у відповідності/невідповідності зовнішньому світу. Той чи інший тип самолюбства виражає не лише спосіб активізації особистості, але й життєву позицію, програму, ідеал.

Самолюбство К. Абульхановою-Славською розглядається як інтегральне особистісне утворення, що є рушійною силою «Я», активною стороною та способом співвіднесення особистості зі соціальним світом, іншими людьми, постійним супутником самовираження. Самолюбство – складне поєднання ініціативи, бажання та обов'язку, необхідності, відповідальності. Якщо особистість не знаходить відповідного, зовнішнім вимогам чи задачам, засобу активності, у неї може розвиватися хворобливе самолюбство (заниження ролі «Я», невпевненість у собі чи завищення ролі «Я», вимога високої оцінки, визнання власної унікальності) [2].

Самовираження, на думку вченої, має різний ступінь зрілості, різні етапи сформованості та залежить від адекватності та сформованості образу внутрішнього «Я», його усвідомлення. Зрілою формою самовираження є той етап, на якому прояв себе перетворюється у потребу адекватного та змістовного вираження власного «Я» [2].

Головною умовою самовираження є встановлення адекватності, що у більшості випадків визначає особистість, між внутрішнім світом (запитами, орієнтаціями, цінностями) та зовнішнім способом вираження внутрішнього світу [2].

І. Зимня відзначає, що кожна людина є неповторною особистістю, має властивий лише їй внутрішній світ із переживаннями, думками, емоціями, потребами, мотивами, здібностями, якостями, що може відкрити для оточуючих засобами експресивної функції мови. Особистісна характеристика мови полягає, на

думку науковця, в тому, що мова є засобом усвідомлення людиною власного «Я», рефлексії, вираження (самовираження) себе, саморегуляції та усвідомлення власних дій, засобом внутрішнього діалогу в структурі самосвідомості особистості. Вчена підкреслює, що мова є єдиною формою існування рефлексії та самовираження (свідомих та несвідомих) [7].

Н. Водолага зазначає, що оволодіння мовленням надає дитині можливості щодо прояву власного «Я». Розвинене мовлення – могутній засіб самореалізації особистості [4].

І. Загарницька зазначає, що з часів античності мова розглядається як універсальний засіб вираження внутрішнього світу, перетворення внутрішнього, суб'єктивного на зовнішнє об'єктивне, доступне для сприймання. Тож, чим досконалішою, яскравішою є мова людини, тим виразніше, повніше постає вона перед оточуючими як особистість [6].

Видатні вчені, корифеї вітчизняної педагогіки й психології, надавали значущості оволодіння мовою та мовленням у формуванні особистості дитини. Л. Виготський відзначав, що слово є засобом самовираження, як більш ємне й змістовне явище, що відповідає глибокому внутрішньому світу, переживанням, відношенню до життя, інших і себе. Мова при цьому є засобом спілкування, висловлювання й розуміння. Творчість, на думку вченого – є нормальним та постійним супутником дитячого розвитку. В. Сухомлинський вважав, що більш важливим джерелом творчості ніж самовираження особистості є слово.

Ю. Грибов підкреслює, що жити у нестабільному світі, який постійно розвивається, може тільки творча особистість, що не боїться бути незавершеною, готова до ризику, побудови себе у світі й здатна до творчого самовираження. Творче самовираження автор визначає як здатність людини до побудови власного образу світу, світовідчуття (у слові, зображенні, музиці, дії тощо) і себе у світі [5]. Науковець зазначає, що систематичне заохочення дитячої фантазії, уяви надає можливість для творчого самовираження дітей. На його думку, для створення сприятливих умов розвитку творчого самовираження, необхідним є врахування важливості особистісної активності, виховання і навчання творчістю й дотримання таких положень:

1. Кожна людина – це творча, активна, вільна особистість, здатна до самовизначення, чия здатність до розвитку та неповторна індивідуальність є першочерговою цінністю.

2. Розвиток предметно-чуттєвої основи мислення, основ та складників інтелекту: сенсомоторного досвіду, творчої уяви, здібностей цілісного та інтуїтивного збагнення навколишньої дійсності; розвиток мислення, здатного адекватно (творчо) відображати та усвідомлювати живу, динамічну реальність, що постійно розвивається.

3. Інтенсивний розвиток, з раннього дитинства, творчого потенціалу особистості, уважність до її внутрішнього світу.

Ю. Грибов доводить, що є «дві природні переваги дитинства: по-перше, незнання, дилетантство дітей у культурі, що дозволяє їм бачити світ, відомий дорослим, нібито новими очима; по-друге, яскравість, повнота та свіжість, дивовижна цілісність нового погляду, світосприйняття та світорозуміння дитини, що не обмежено рамками стереотипів мислення та відчуження» [5]. Учений зазначає, що зберігаючи та розвиваючи моральні та інтелектуальні передумови цього новаторського бачення світу дитиною можливо досягти творчого самовираження.

На сьогодні доведено взаємовплив процесів навчання і творчості: елементи творчої діяльності розвиваються у процесі правильно організованого навчання, а творчість збагачує навчання, робить його активним та цікавим, оскільки потребує застосування творчих дій, у процесі яких розвиваються такі якості особистості як ініціативність, самостійність та активність (Н. Ветлугіна, Н. Сакуліна, О. Усова та інші). У процесі розвивальної взаємодії творчість реалізується за умов спрямованої допомоги дорослого у різних видах діяльності: ігровій, практичній, предметній, мовленнєвій, а потім за допомогою самостійного пошуку нових рішень (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн ін.), що активізує творчі здібності дитини.

Погоджуючись зі вченими, які досліджували вплив творчості на особистість дитини (А. Брушлінський, В. Давидов, Т. Кудрявцев, О. Матюшкін, О. Тихомиров, І. Якиманська та ін.), В. Моляко так обґрунтовує роль творчості у виховному процесі:

– вона сприяє виробленню вмінь розв'язувати завдання, орієнтуватися в нових умовах, долати труднощі;

– збуджує та стимулює розвиток інтересів до діяльності, оскільки завжди пов'язана з відкриттям нового, раніше не відомого;

– стимулює розвиток пізнавальних процесів, допитливості, дослідницької активності, здатності знаходити оригінальні рішення, прогнозування;

– вона сприяє розвитку оцінно-вимірювальних функцій психіки, що допомагають кожному суб'єкту успішно виробляти в собі моральні, естетичні, інтелектуальні еталони для побудови образів, планів, стратегій власної поведінки та діяльності, а як наслідок – власного світогляду та життєвої філософії [8].

Таким чином, формувати здатність до творчого самовираження у дітей із порушеннями мовлення необхідно у дошкільному віці, шляхом організації творчої діяльності, що відповідає потребам та можливостям дитини та є включеною у корекційно-виховний процес. Формування здатності до творчого самовираження дошкільників із мовленнєвою патологією, як індивідуально-психологічної якості особистості, що дозволяє їй у соціально прийнятній формі оригінально, повно, вільно та адекватно, вербально й невербально виразити індивідуальність із властивим неповторним внутрішнім світом (переживаннями, емоціями, почуттями, думками, ідеями, фантазіями,

бажаннями й прагненнями). Це вимагає розкриття питання взаємообумовленості та взаємозв'язку вищих психічних функцій, що містять основу творчості, зокрема, мислення, уяви, мовлення.

Розв'язання означеної проблеми вимагає якісно нового підходу до організації освітнього процесу. Відповідно, повинні відбутися зміни форм, засобів й методів навчання дошкільників із мовленнєвими порушеннями. У зв'язку з цим стає нагальною потребою пошук механізмів, технологій, методик, що забезпечать ефективність цього процесу, у чому і полягає перспектива подальших наукових пошуків.

Використані літературні джерела

1. *Абульханова К. А.* Психология сознания личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): избранные психологические тр. [Текст] / К. А. Абульханова. – М.: Московский псих.-соц. ин-т; Воронеж: НПО: «МОДЭК», 1999. – 224 с.

2. *Абульханова-Славская К. А.* Стратегия жизни [Текст] / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад.: В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

4. *Водолага Н. В.* Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. В. Водолага. – О., 2001. – 216 с.

5. *Грибов Ю. А.* Психолого-педагогические условия развития творческого самовыражения учащихся и учителей [Текст] / Ю. А. Грибов // Вопросы психологии. – М.: Педагогика, 1989. – № 2. – С. 57–62.

6. *Загарницька І.* Мова – культура – нація [Текст] / І. Загарницька // Вісник Ін-ту роз. дитини: збірн. наук. праць. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 3. – С. 14–22. – (Серія: «Філософія, педагогіка, психологія»).

7. *Зимняя И. А.* Психология обучения неродному языку [Текст] / И. А. Зимняя. – М.: Русский язык, 1989. – 220 с.

8. *Моляко В. О.* Концепція виховання творчої особистості [Текст] / В. О. Моляко // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 47–51.

